

33. See, for example, John Z. Ayanian, Betsy A. Kohler, Toshi Abe and Arnold M. Epstein, "The Relation Between Health Insurance Coverage and Clinical Outcomes Among Women With Breast Cancer," *The New England Journal of Medicine*, vol. 329, no. 5 (July 29, 1993), pp. 326-331. That study reported a 49% higher risk of death for uninsured patients during the interval between 54 and 89 months after diagnosis. The risk for medical patients during the same period was 40% higher than for privately insured patients.

Spring 1997

From the Pages of Tradition

R. SHIMON SCHWAB: A LETTER REGARDING THE "FRANKFURT" APPROACH

In 1963, a scathing critique of the Torah and Derekh Eretz movement founded by R. Samson Raphael Hirsch (d. 1888) appeared in print.¹ It was authored by R. Eliyahu Eliezer Dessler (d. 1953), a leading member of the Musar movement, mashgiah of the Ponoviez yeshiva in Bnei Brak, and profound thinker.² Labelling the Torah and Derekh Eretz movement the "Frankfurt" approach, Rabbi Dessler conceded that very few graduates of Torah and Derekh Eretz educational institutions defected from traditional Judaism. This was certainly a strength. But, argued Rabbi Dessler, precisely because secular study was incorporated into its curriculum, the "Frankfurt" approach was doomed to failure. In effect, it produced no gedolei yisrael and precious few rabbinic scholars (Iomedim) of note. In contrast, the East European yeshivot had only one educational goal: the production of gedolei yisrael. Secular study was banned from the yeshiva curriculum because nothing short of total immersion in Torah study would produce gedolei yisrael. The gedolim in Eastern Europe were well aware that heavy casualties would result from this single-minded approach to Jewish education. But that was a price they were prepared to pay in order to produce gedolei yisrael.

A letter was sent to Rabbi Shimon Schwab, soliciting his response to Rabbi Dessler's critique. His response was published anonymously in ha-Ma'ayan, a distinguished Israeli Torah journal, in 1966.³ We are indebted to the editorial board of ha-Ma'ayan for granting us permission to republish the essay in English translation.⁴

Rabbi Shimon Schwab (1908-1995) was born in Frankfurt am Main, where he was introduced to the legacy of R. Samson Raphael Hirsch. In 1926 he left for Lithuania, where he studied at the yeshiva of Telz. He would later study at the yeshiva of Mir in Poland. While in Eastern Europe, he met, and came under the influence of, such gedolei yisrael as the Hafetz Hayyim of Radin, R. Hayyim Ozer Grodzenski of Vilna, and R. Yeruham Levovitz of Mir. After serving in two rabbinical posts in Germany, he accepted a call to serve as spiritual leader of Congregation Shearith Israel in Baltimore, Maryland in 1936. His many accomplishments in Baltimore included an instrumental role in the founding of its Bais Ya'akov School for Girls. In 1958, he joined the rab-

binate of K'hal Adas Jeshurun in Washington Heights, New York, serving together with, and later succeeding, the late Rabbi Dr. Joseph Breuer as leader of the kehillah.⁵ A prolific author, he will be remembered primarily for *Bet ha-Sho'evah* (New York, 1942); *These and Those* (New York, 1966); *Ma'ayan Bet ha-Sho'evah* (Brooklyn, 1994); and three volumes of selected studies, published in book form between 1988 and 1994.⁶

In response to your letter: I received the issue of *ha-Ma'ayan* (Tishre 5724 [1963]) upon publication, and read R. Eliyahu Eliezer Dessler's (of blessed memory) essay. It was reissued in his *Mikhtav me-Eliyahu*, volume 3, which just appeared in print.

Who am I to render an opinion regarding a matter about which greater and better rabbinic scholars have yet to reach agreement? The rabbis of the previous generation, indeed the ancestors of Rabbi Dessler who were the founders of the Musar movement, R. Israel Salanter [d. 1883] and his disciple R. Simhah Zissel [Broida, d. 1897], addressed this issue.⁷ I have heard that their view on these matters came very close to that of R. Samson Raphael Hirsch, but that they were outnumbered and opposed by the majority of [East European] rabbis at the time. It seems to me that this was always the case historically. The majority of rabbis refused to engage in secular study, lest they be ensnared by it. On the other hand, in every generation a minority of Torah sages engaged in secular study, using it as a handmaiden to serve the cause of Torah. That minority pursued its own path and sanctified God's name throughout the universe, as is well known. R. Moses Isserles [d. 1572] already wrote in a responsum to R. Solomon Luria [d. 1574] that it was an ancient debate between the sages (see *She'elot u-Teshuvot* R. Moses Isserles, §§ 6 and 7; cf. [R. Abba Mari b. Moses Astruc of Lunel, d. 1300] *Minhat Qena'ot*).

Who knows! It may well be that both approaches, "Torah and Derekh Eretz" and "Torah Only" are true, both reflecting the essence of Torah. What is crucial is that one's intent be for the sake of Heaven, always according the Torah primary status, and making secular study secondary. No rabbinic court ever banned secular study. Indeed, the Torah scholars of the various generations never ruled officially in favor of the one approach over the other. Everyone is free to select whichever approach finds favor in his eyes. Let him consult his teachers and follow in the footsteps of his forefathers. The advocates of the one approach must respect the advocates of the other approach. They may not cast aspersions on the approach they reject. To the contrary, they must provide support for each other. In particular, one must be wary of repudi-

ating the views of the opposing approach, without first mastering the fundamentals of the approach being criticized. It seems to me that the majority of the critics of the Hirschian approach have not plumbed the depths of his writings and, consequently, have not understood him properly. Let everyone stand guard over his approach for the sake of Heaven, until such time that a light shines forth and our justices and rabbinic advisors will return. Only then will all doubts be resolved and the earth will be filled with the knowledge of the Lord.

Regarding Germany, it is worth noting that with the appearance of [Moses] Mendelssohn's [d. 1786] disciples and their polluted teachings, large numbers of Jews drowned in the sinful waters of heresy, conversion to Christianity, ignorance, and assimilation. Only a remnant remained loyal to God and His Torah, i.e., those who came under the influence of R. Samson Raphael Hirsch, of blessed memory, and his colleagues. They [the Rabbis] built fences around the breaches that marked their generation and renewed the foundations of the Jewish religion. Indeed, they focused all their attention on repairing the breaches. Their most talented disciples necessarily devoted themselves entirely to the pressing needs of their generation, i.e., to winning Jews back to Judaism. These disciples followed with precision the instructions they received from their teachers. One can hardly blame them [i.e., the teachers], if none of them [i.e., the disciples] were recognized as renowned *geonim*. Nevertheless, several of the disciples were distinguished rabbinic scholars. Perhaps, in proportion to the number of observant Jews in Germany, no fewer Torah scholars were produced in Germany than in Eastern Europe. In Eastern Europe, with its population of some 5,000,000 Jews, most of them observant Jews who studied in *hadarim*, aside from the thousands and tens of thousands who attended *yeshivot*, it comes as no surprise that many renowned *geonim* were produced. Moreover, truthfully, it must be noted that already two hundred years prior to Mendelssohn renowned *geonim* were no longer being produced in Germany. It is well known that the majority of rabbis, originally from Germany and elsewhere in Western Europe, already by that time had migrated to Poland, Lithuania, and Russia. When Mendelssohn's disciples began polluting the air of Germany, few were the recognized *geonim* in Germany who were native born and trained in Germany. A child could count them. Virtually all rabbis in Germany, Holland, and the like at that time were natives of Lithuania, Poland, Hungary, and other Eastern lands. This is no small matter! Surely, at that time, our forefathers in Germany did not pursue secular study and did not attend Gentile schools. Rather, the vast majority of them were

Torah true, God-fearing, observant Jews. Yet they imported their rabbis from afar, selecting the *geonim* from Eastern lands, because they could no longer produce them (with some exceptions) in the West. Who knows why a specific land produces *geonim* over a prescribed period of time, only to cease doing so when the privilege is transferred to another venue! This very question needs to be asked regarding the Jewish communities in Babylonia, Spain, and North Africa, all of which were centers of Torah, yet at an appointed time they ceased to be so. Why this phenomenon occurs is hidden from us; doubtless, it is reckoned among the secrets of He who announced the generations from the start.⁸

In the period following Mendelssohn, the only renowned native-born *geonim* in Germany were R. Moses Sofer [d. 1839], his teacher R. Nathan Adler [d. 1800], and R. Wolf Hamburger [d. 1850].⁹ In a slightly later period, we find the last *gaon* in Germany, R. Jacob Ettlinger [d. 1871], author of *Arukh la-Ner*, a renowned authority, universally recognized in all *yeshivot*. He, however, mastered secular study and attended the University of Würzburg for an academic year. He studied at the university together with his colleagues R. Mendel Kargau [d. 1842]¹⁰ and Hakham Isaac Bernays [d. 1849], the teacher of R. Samson Raphael Hirsch.¹¹ (Incidentally, R. Jacob Ettlinger published a periodical, half in fluent German and half in Hebrew, called *Der Treue Zions-Waechter* [Hebrew title: *Shomer Ziyon ha-Ne'eman*]. In this regard, R. Samson Raphael Hirsch followed in his footsteps.)

The upshot of all this is that the claim that the "Frankfurt" approach was not capable of transforming gifted students into *geonim* in Torah is erroneous. It is certainly true that gifted students suffer no loss of talent by engaging in increased study. Thus, quite the contrary, to the extent they increase their secular study, their minds are broadened and their Torah studies are deepened proportionately, so long as they truly study for the sake of Heaven. On the other hand, a student lacking in intelligence, who is also denied exposure to secular study, will hardly grow in Torah and become a distinguished *gaon* due to that denial alone. R. Barukh [Schick, d. 1808] of Shklov,¹² in the introduction to his Hebrew translation of Euclid, testifies: "In the month of Teveth 5538 [1777-8], I heard from the holy lips of the Gaon of Vilna that to the extent one is deficient in secular wisdom he will be deficient a hundredfold in Torah study. . . . He urged me to translate into Hebrew as much secular wisdom as possible, so as to cause the nations to disgorge what they have swallowed, thereby increasing knowledge among the Jews." R. Barukh also states: "There are Jews who are bereft of intelligence and secular study, which is precisely why they denigrate

the wisdom and knowledge they lack. Moreover, they hurl accusations of heresy against the wise, so that they be stigmatized and viewed as outcasts by the masses."¹³

All the above I have written as a kind of "pilpul" in response to the letter of the *gaon*, Rabbi Dessler, in order to underscore the complexities of this difficult issue. The key question that remains unanswered is: What shall be the approach—in this orphaned generation—for the majority of Jewish schoolchildren? In particular, it is difficult for young students to engage in deep Torah study, yet still find time to master the essential and useful teachings of secular study. In any event, educational reform under the aegis of God-fearing teachers is necessary in order to stress the primacy of Torah study over secular study, and in order to refine secular study so that it can serve the interests of Torah study.

Those remnants of Jewry who, touched by God, wish to devote their lives to the study of Torah alone, and are prepared to lay down their lives in order to study Torah for its own sake, come under the category of "the tribe of Levi," as described by Maimonides, at the end of the Laws of Shemitah and the Jubilee Year 13:12-13. But I worry about all the tribes of Israel, all twelve tribes, the descendants of Abraham, Isaac, and Jacob. They too are obligated to study and live by the Torah, making it primary in their lives and rendering all else secondary. I need to worry about them as well, to inculcate the fear of God in them, and to teach them how to live a life sanctified by the commandments and characterized by the sanctification of God's name.

The approach of R. Samson Raphael Hirsch enables us to educate and produce God-fearing and Torah loyal young men, and righteous and valiant young women. Indeed, this is the "Frankfurt" approach, also known as the "Torah and Derekh Eretz" approach. It is a tried and tested method. It is especially appropriate in this country, at this time, which has much in common with the Haskalah period in Germany during the previous century. Had not R. Samson Raphael Hirsch established this approach for us, we would not dare to expropriate it without the prior approval of the Roshei Ha-Yeshivah and Gedolei Ha-Torah of our generation. But since R. Samson Raphael Hirsch merited producing several generations (indeed, over one hundred years) of observant Jews in Western Europe—and the so-called "Frankfurt" approach has grown and matured, yielding rich produce—all who follow this path walk in a well-trodden path and drink from a well dug by experts. (See regarding these matters, Maharal of Prague [d. 1609], *Netivot Olam*, section *Netiv ha-Torah*, chapter 14; and R. Jacob Emden [d. 1776], *She'elat Ya'avetz*, vol. 1, §41.)

Those who, for the sake of Heaven, oppose this approach, must admit that a ban on secular study in our time and in our countries would be a "decree that the majority of the community could not comply with." Let the Jewish community rest undisturbed.

Regarding the minority of Jews who desire to study Torah only—and to do so throughout their lives at the renowned citadels of Torah—may blessings fall upon them and may they merit to study Torah for its own sake. Fortunate is their lot; the entire world exists for their sake. It is a sacred obligation to enhance, strengthen, and support their cause. No one disputes this. The debate is confined to the educational approaches regarding Jewish day schools and related educational institutions that serve the majority of Jewish students in our country at this time.

It seems to me that both [i.e., the "Frankfurt" and the "Torah only"] educational approaches are well-grounded in the sources, and both are essential for the continued existence of the Jewish people in our time. So it shall remain until the redemption takes place. Then, Elijah the Prophet will resolve all problems, including this one. He will decide retroactively whether R. Samson Raphael Hirsch's approach was a time-bound one, intended only for his generation, or whether it was intended for all generations and all places. The Lord, blessed be He, will then shed new light on Zion, may it happen soon in our time.

Regarding the land of Israel, it has its own halakhic decisors. They are the great masters of the Holy Land, famous in Torah and in the fear of God. All Jews residing in the land of Israel must abide by their decision. No authorities outside the land of Israel may rule on their behalf. Let the Torah be observed in the palace of the King of Kings, the Holy One, blessed be He. Let there be peace over Israel.¹⁴

NOTES

1. It first appeared in the periodical *ha-Ma'ayan* 4:1 (1963)61-64. It was reissued (with minor changes) in *Mikhtav me-Eliyahu* (Jerusalem, 1963), vol. 3, pp. 355-60.
2. See Lion Carmell, "Eliyahu Eliezer Dessler," in Leo Jung, ed., *Guardians of Our Heritage* (New York, 1958), pp. 675-99. Cf. R. Eliyahu Eliezer Dessler, *Hiddushei ha-Gaon Rabbi Eliyahu Eliezer Dessler 'al Shas* (Jerusalem, 1992).
3. "A Letter Regarding the Frankfurt Approach" (Hebrew), *ha-Ma'ayan* 6:4 (1966)4-7.

4. Special thanks are due its editor, Yonah Immanuel, and Professor Mordechai Breuer of Bar-Ilan University, a member of its editorial board, for confirming my suspicion that the anonymous author was, in fact, R. Shimon Schwab.
5. See Moses L. Schwab, "Rav Simon Schwab: A Biography," in *The Living Hirschian Legacy* (New York, 1988), pp. 45-51.
6. They are: *Selected Writings* (Lakewood, 1988); *Selected Speeches* (Lakewood, 1991); and *Selected Essays* (Lakewood, 1994).
7. R. Simhah Zissel Broida, as indicated, was a disciple of R. Israel Salanter and a pillar of the Musar movement in Lithuania and Russia. He founded Torah institutions in Kelm (in Lithuania) and Grobin (in Latvia) that advanced the educational program of the movement. At those institutions, three hours per day were devoted to secular study, including Russian language, history, arithmetic, and geography. In general, see Israel I. Elyashev's essay in Immanuel Etkes, ed., *Mosad ha-Yeshivah* (Jerusalem, 1989), pp. 204-32.
8. Cf. Isaiah 41:4.
9. R. Wolf Hamburger, prolific author of rabbinic responsa and novellae, was among the last great *roshei yeshivah* in Germany. He headed the yeshiva in Fuerth, where R. Seligmann Baer Bamberger was among his disciples.
10. R. Mendel Kargau, author of *Giddulei Taharah*, was a disciple of Rabbis Ezekiel Landau, Nathan Adler, and Pinhas Horowitz. He too taught at the yeshiva in Fuerth, and was a close associate of R. Wolf Hamburger.
11. For discussion and bibliography regarding Hakham Bernays, see my essay in Jacob J. Schacter, ed., *Judaism's Encounter With Other Cultures: Rejection or Integration?* (Northvale, 1997; in press).
12. See David E. Fishman, "A Polish Rabbi Meets the Berlin Haskalah: The Case of R. Barukh Schick," *Association for Jewish Studies Review* 12 (1987)95-121.
13. *Sefer Uqlidos* (The Hague, 1780), introduction.
14. For another response to Rabbi Dessler's critique of the "Frankfurt" approach, see William Z. Low, "Some Remarks on a Letter of Rabbi E.E. Dessler," in H. Chaim Schimmel and Aryeh Carmell, eds., *Encounter: Essays on Torah and Modern Life* (Jerusalem, 1989), pp. 204-18.

מכתב בענין שיטת פרנקפורט

המחבר, רב בקהילה גדולה בחו"ל, מפרסם כאן מכתב תשובה — לפי בקשתו לעת ועתה בעלום שמו.

בתשובה על יקרת מכתבו: הנה קבלתי בשעתו את מחברת „המעין“ (תשרי תשכ"ד) וקראתי את מאמרו של הגרא"א דסלר זצ"ל, אשר אחר כך נדפס בספר „מכתב מאליהו“ חלק ג' שעת-עתה יצא לאור. ומי אני לחוות דעתי בדבר שגדולים וטובים לא באו עדיין לידי הסכם, וגם רבותינו, בדור הקדום ה"ה אבותיו של בעל „מכתב מאליהו“ ז"ל שהיו מיסדי תנועת המוסר (ה"ה מרן ר' ישראל סלאנטר ותלמידו מוהר"ר שמחה זיסל נ"ע) כבר ישבו על מדוכה זו, ואז, כפי אשר שמעתי, היתה דעתם קרובה לדעתו של מרן הרש"ר הירש נ"ע בענינים הללו, אולם התנגדו עליהם רוב גדולי וצדיקי הזמן ההוא. וכמי דומני שתמיד היה כן שרוב רובם של חכמי התורה משכו ידיהם מכל עסק בחכמות חיצוניות מדאגה פן ילכדו ויכשלו. ומאידך גיסא בכל הדורות היה מיעוט המצוי של חכמים וצדיקים שפשטו ידיהם להשתמש בחכמות זרות לעשות אותם רקחות וטבחות לחכמת התורה, והלכו בדרך זו ועשו חיל וקדשו שם שמים בעולם — והדברים עתיקים. ובאמת כבר כתב הרמ"א בתשובה להמרש"ל כי זו היא מחלוקת ישנה בין החכמים (ע' שו"ת הרמ"א סימן ו' — ז' ועיין בספר מנחת קנאות); ומי יודע

רות והתבוללות, לא נשארו כי אם מתי מעט נאמנים לד' ולתורתו, הודות להשפעת הגאון רש"ר הירש ז"ל וחבריו שגדרו פרצת הדור והעמידו הדת על תלה, ואז רכזו כל הכוחות לעמוד בפרץ וכל בעל כשרון מתלמידיהם היה מוכרח לפשוט צוארו תחת עול האחריות לדאוג לצרכי הדור ההוא כדי להשיב רבים מעוון, ודוקא ע"י הדרכים שהורו להם רבותיהם. לכן אין להאשימם שלא היו בהם גאונים מפורסמים. ואעפ"כ העמידו אחדים לגאון ולחפארת, (ואולי, לפי מספר המצומצם של חרדי אשכנז לא היו בהם חכמי התורה פחות ממספר הגדולים בארצות המזרח, לפי ערך מספרם שהיו אז שם כחמשה מיליון נים מאחב"י ורובם היו חרדים שלמדו בחדרי תורה בנערותם, ואלפים ורבות בכות בשיבות ובתי מדרשים; ופשוט שלפי ערך מספר העצום הזה היו בניהם הרבה גאונים מפורסמים). זאת ועוד אחרת: שהאמת ניתן להאמר שזה כבר מאתיים שנה לפני מנדלסון, כמעט כבר חדלה ארץ אשכנז מלהצמיח רוב גאוני תורה, כי ידוע אשר רוב רובם של הרבנים באשכנז ובשאר ארצות המערב באירופא היו אז ממדינת פולין. ליטא, ורוסיא. ובעת אשר התחילו תלמידי מנדלסון לעכור את אורה של אשכנז, לא היו שם הרבה גאונים מפורסמים מילידי וחניכי אשכנז כי אם מתי-מספר ונער יכתבם. אבל כמעט כל יושבי על מדין בקהילות אשכנז והגר לאנד זכו, היו ילידי ליטא ופולין והגר ושאר ארצות המזרח. והלא דבר הוא! ובטח אשר אז אבותינו באשכנז לא היו להם עסק עם חכמות חיצוניות ולא ביקרו בבתי ספר של נכרים, כי אם רובם ככולם היו שלומי אמונה ובני

תורה ובעלי יראה טהורה, אך את הרבנים שלהם הביאו מרחוק ובחרו בגאוני מדינות המזרח כי לא הצליחו עוד לגדל הרבה גאוני תורה במערב, חוץ מאחדים היוצאים מן הכלל! ומי יודע, למה ומדוע מדינה אחת מעמדת חכמים ועילויים למשך איזה תקופות ואח"כ פוסקת חכמת חכמי, ועוברת משם למדינות אחרות? ותמי' זו עצמה יש לתמוה על יהדות בבל ומדינות ספרד וצפון אפריקה שהיתה תורה ירושה להם, ואח"כ בזמן מסוים פסקה משם. וענין זה נעלם הוא, ובודאי הוא מתעלומות קורא הדורות מראש. ובתקופה שלאחר מנדלסון איני מוצא מילידי ארץ אשכנז גאונים מפורסמים חוץ מבעל ח"ס ורבו ר' נתן אדלער, ור' זואלף המבורגער נ"ע, ובזמן קצת מאוחר הגאון האחרון הר"י עטלינגער, בעל ערוך לנר זלה"ה (והוא מפורסם ומקובל בכל רחבי עולם הישיבות); אכן הוא ז"ל היה כבר מלומד בחכמות וביקר באוניווערסיטעט של ווירצבורג שנה א' יחד עם חבריו הגאון ר' מנדל קרגו, בעל גידולי טהרה והחכם בער-נייס זצ"ל, רבו של רש"ר הירש (אגב, בעל הערוך לנר הוציא לאור בשעתו עיתון, חציו בלשון אשכנז צחה וקרא את שמו „דער טרויער ציונס וועכטער“ (שומר ציון הנאמן) ובעיקבותיו הלך רש"ר הירש ז"ל, ודי בהערה זו).

היוצא לנו מכל זה דליכא למשמע „משיטת פרנקפורט“ שבלתי מסוגלת היא לגדל בעלי כשרון להיות גאוני התורה, וזה ברור שמי שנולד בעל כשרון ועילוי לא יפסיד ממה שמוסיף לקח, ואדרבה בערך שנתרבו ידיעותי בשבע החכמות, כן לעומת זה אפשר ויכול שירחיב שכלו, להרבות עוד יותר

בלימוד התורה פי כמה, להבין ולהתעמק ביתר עוז, אם כוונתו היא לשם שמים באמת. ומאידך גיסא מי שאין לו כשרון-השכל בטבעו ומחסר נפשו מכל מדע וחכמה, בגין זה לא יתגדל בתורה להיות לגאון ולתפארת. וכן העיד הרב ברוך משקלאב בהקדמה לספר אוקלידות ללה"ק עפ"י צוואת רבו הגר"א זצ"ל: "בחדש טבת תקלא שמעתי מפיו הקדוש כי כפי מה שיחסור לאדם מידע דעות משארי החכמות לעומת זה יחסור לו מאה ידות בחכמת התורה... וצוה לי להעתיק מה שאפשר ללשונו הקדושה כדי להוציא בולעם מפיהם וישוטטו רבים, ותרבה הדעת בין המוני ישראל" עכ"ל. עוד שם וז"ל: "יש אשר דרכם נסתרה מכל שכל ומדע, על כן מלאו ידם לבזות כל חכמה וידיעה נעלמה מהם... ולרמסם בחלאת המינות והאפי-קורסות, למען יהיה לזרא ולהבאיש ריחם בעיני ההמונים" עכ"ל.

אך כל זה לא אמרתי אלא לפלפל בדברי המכתב של הגר"א דסלר זצלה"ה, להראות כמה מסובך הוא הענין הקשה הזה, והשאלה טרם נפתרה ונשארת ב-תוקפה: מה לעשות בדור יתום הזה עם רוב ילדי ישראל? בפרט אשר קשה להם התלמידים הצעירים להת-מיד בלימוד התורה ולהתעמק בה, וגם למצוא פנאי לרכוש את ידיעות של לימודי החול הנחוצים והמועילים; ו-בכל אופן נחוצים מאד תיקונים להגדיל ולפאר לימודי קודש על לימודי החול, וגם לצרף ולברר את לימודי החול ב-אופן אשר יהיו חולין על טהרת הקודש על ידי מורים יראי ד', ואלה השרי-דים אשר האלוקים נגע בלבבם ונפשם חשקה בתורה ומוכנים למסור נפשם

להתקדש בכל ימיהם ולהשאר בתוך ד' אמותי של תורה-לשמה, ולהסתפק במו-עט, ובתורת ד' חפצם, אלה הם בבחי-נת "שבט הלוי" כענין שכתב הרמב"ם סוף הלכות שמיטה ויובל פ' י"ג הל' י"ב-י"ג. אבל אני דואג גם על שאר שבטי ישראל, שבטי י"ה, בני אברהם יצחק ויעקב, וגם המה מחויבים לעסוק בדברי תורה ולבלות בהם ימיהם, ול-עשות אותם עיקר החיים וכל שאר עניני העולם הזה טפל, וגם על אלו אני אחראי לדאג עבורם, ולגדלם ללמ-דם יראת אלוקים, ולחנכם לחיים של קדושת המצוות וקידוש ד'.

והנה לפי שיטת רש"ר הירש נ"ע יש תרופה לחנך בני תורה ויראה, ונשי חיל וצדקניות, וזאת היא השיטה של "פרנק-פורט" המכונה בשם תלמוד תורה עם דרך ארץ! וכבר איתמחי קמיע ואיתמחי גב-רי, ובפרט במדינה הזאת ובתקופה ה-זאת שדומה הרבה לתקופת ההשכלה במדינת אשכנז במאה האחרונה, ולולי שרש"ר זצלה"ה הראה לנו דרך זו, לא הרהבנו בנפשנו עוז לתפוש בשיטת ה-חינוך שכעת עתה טרם מצא חן בעיני הרבה מראשי הישיבות וגדולי תורה והיראה שבדורנו היתום והדל, אך מ-אחר שכבר זכה הרש"ר הירש זצלה"ה לזכות דור דור ודורשיו במדינות המ-ערב זה יותר ממאה שנה, ומה שנקרא "שיטת פרנקפורט" גדלה והצליחה וע-שתה פרי, וא"כ כל ההולכים בעקבות השיטה הזאת נמצאים בדרך כבושה ושו-תים מבאר חפרוה שרים. (בנוגע לעני-נים אלה עיין בס' נתיבות עולם ל-מהר"ל נתיב התורה פרק י"ד ובשאלת יעב"ץ מ"א), ואולם גם אלו המתנ-גדים לשיטה זו לשם שמים מוכרחים להודות עלרוב רובם של המוני ישראל

בזמן הזה ובמדינות אלה תהי' איסור לימודי חול "גזרה שאין רוב הציבור יכול לעמוד בה", והנח להם לישראל, אך למיעוט המצוי בינינו ב"ה אשר נפשם חשקה בתורה, ומגמתם לשקוע במימי דעת-השם כל ימיהם, במבצרי התורה המפורסמים בעולם, תבא עליהם ברכת טוב, ויצליחו לזכות ללמוד תורה לשמה, ואשרי חלקם וכל העולם כולו כדאי להם, ובדאי מצוה קדושה לתמכם ולעודדם ולפארם, ואין בזה כל חילוקי דעות. אך הפלוגתא היא בשיטת החינוך במוסדות החנוך ובתי ספר הכשרים לרוב המוני ישראל בעת הזאת ובמדינות אלה, ולבי אומר לי אשר שתי השיטות של חינוך ילדים בזמננו אנו, יש להן על מה לסמוך, ושתיהן צריכות לקיום האומה הקדושה בימינו אלה, עד אשר

תבוא שנת גאולתנו ואז תשבי יתרון קושיות ובעיות, והוא יכריע אם מי היה הצדק בין להלכה בין למעשה, בין ל-כתחילה בין בדיעבד, ואז נדע למפרע אם שיטת הרש"ר ז"ל היתה הוראת שעה או הוראה לדורות הללו לעם כולו בארצות פיווריהם, והשי"ת יאיר אור חדש על ציון כאשר נקוה בב"א.

מה שנוגע לארץ ישראל, ב"ה הנה ישנם שם גדולי הוראה היושבים על אתר, והם מרי דארעא קדישא ומפור-סמים בתורה וביראה, ועל פיהם יעשו כל העם היושב בציון ככל אשר יורו איתם, ובל יתערב זר עמם, וכתורה יע-שה בפלטרין של ממ"ת הקב"ה, ושלוים על ישראל.

הכוה"ח לכבוד התורה לומדי ודורשי ואוהבי ידו הדו"ש.

היהודי שבימינו — עד כמה שאינו זבוק בלימוד התורה ואינו קשור באורח החיים המפכים באוהליה — קשור באלפי נימים עם העולם החדש הזה בין בעסקי מסחר ותעשייה וענינים ציבוריים ובין בעניני חינוך והשתלמות מקצועית בבתי ספר והיכלי מדע. זו עובדה שאין להכחישה ואין לבטלה בפישוק שפתיים, באנחות ובבכיות. הפתרונות המוצעים על ידי קטני-המוח ומצומצמי-הראות לא יועילו לבנות גשר ומעבר הצלה לדור נבון ותוהה. עצתי היא לשמוע ולקבל לקח מפי מורה גדול בישראל שעמד בנסיון והצליח הרבה. ודאי ששיטתו ודרכו בחינוך צריכים ניסוח חדש שיהלום יותר את מערכי הזמן וצרכי הנשמה היהודית הצמאה לשליטה מלאה וידיעה עמוקה במקורות התורה, אבל הכיוון והמטרה שהתווה המורה הגדול עומדים עדיין בתקפם.

הרב יחיאל יעקב ויינברג זצ"ל: ספר הרב ש.

ה. הירש, משנתו ושיטתו, עמ' 199

בעניני חינוך

בענין סמינריון למורים

שבו מכינים לקבלת תואר אקדמי

ביה, יום ג' בחדר תשי"א, בני ברק

רב שלוי וברכה לכם לנס ידו הקיים והאוהבים לי הרבה מאד. מוה"ר... היינו הרב מהח"ר... היינו, הנה ברכת ה' עמכם. קבלתי את מכתביכם הקרים, וטרם עניתי כי עדיין הייתי נוהג בהחירות של שרידי חולי, ומעייט בכתיבה, ואחר כך כשהתחלתי שלא להחזיר כל כך הלא קפצה עלי עבודת הישיבה הקי. ובכן נא תסלחו. אמנם מכיון שנוגע לפורובלימה¹ עמוקה מאד אשר נעתם בה במכתביכם, מוכרח אני להודו ולכתוב.

בדבר הכנה לבחורים (סמינריון של מורים), אין לי שום ספק שתחזירו בתכלית ההחירות שלא לקבל אל הסמינריון אלא כזה שאין בזה רק תועלת הצלתו, ואשר אלו לא קבלתם אותו הי' נכנס באוניברסיטה בחור תלמיד שנימי על כל פנים. וגם את זה תעשו לא על דעת עצמכם, אלא על פי הצעת רבנו הרב אביר הכהן הגדול שליטי"א. כל זה ברור לי מאד, ואיני מסופק כלל בדבר, כי יש לסמוך על חכמת לבבכם ויר"ש שקדמה לחכמתכם וכו'. ואף על פי כן אני רואה בזה בעיה עמוקה מאד, וקרוב מאד ללבי ליעץ לכם להניח את כל הענין כולו בשב ואל תעשה.

ידעתי גם ידעתי כי יש בזה קידוש ה' גדול והצלת נפשות ממש. אמנם שאלה אחת יש לי לשאול. במה נזכר להבטיח אשר מציאות מוסד כזה לא יחליש את בחור הישיבה במשך למודו שמה. היינו בחור אשר אלו לא הי' נמצא סמינר כשר כזה ואופן למוד באוניברסיטה עם הכשר מצויין כל כך. אז הי' לומד בישיבה ונשאר בך תורה ממש, ולא הי' עולה על דעתו כלל לעשות הכנות לאוניברסיטה, ולא הי' שם לעצמו כלל חכמה של B.A.² וכדומה. דעתה כאשר לפניו מציאות כזו, כבר עיקר למודו בישיבה הקדושה

1. בעיה.
2. תואר אקדמי שמעניקה האוניברסיטה.

החוק למעשה. ועי' באבן שלמה להג"א בעניני משיח, דשני גדדי משיח יש האחד בגילוי גדול ברוחניות — משיח בן דוד, והשני גאולה משיעבוד מלכויות לבד — משיח בן יוסף, ומאמרי חז"ל הסותרים בזה, לא פליגי ולכאורה תמוה מאד שהרי ש"ס עורך הוא בגמ' לעיל בברכות, בסנהדרין ובשבועות, ועוד מקומות כמדומני, דכל הנביאים לא נתנבאו אלא לימות המשיח כו'. ופליגי דשמאל דאמר אין בין העוה"ז לימות המשיח אלא שיעבוד מלכויות בלבד. אלא על כרחך כנ"ל, דהאי, ופליגי היינו דשתי בחינות חלוקות הן בגאולה, האחד "בן דוד", השני "בן יוסף", ופירוש "פליגי" היינו שהוא מופרש וחלוק זה מזה. והנה בודאי החילוק שלכם בהא דבעל תשובה אמת וברור הוא, וכמדומני שכבר ראיתי גם החלוק הזה מכבר בסה"ק, וחילוק זה עצמו היינו אומרם ז"ל, ופליגי.

הנפלאים שעסקנו בהם בשבועות האחרונים, אמנם אני טרוד בבניית יח, והרבה מכתבים לפני הדורשים להענות, ואי אפשר לי כעת להאריך. והנני חובבכם עוז ודבוק באהבתכם

א' א' דסלר

חלוש הוא מתחילתו, ומתפתח באופן כזה ובהשקפה ושאיפה כזו, אשר לא יהי' אחר כך ספק בדבר שראוי להכניסו לסמינריון וכי' למען להצילו. וכבר אמרו לנו חז"ל, "לא עכברא גנבא, אלא חורא גנבא". ועתה הבעי', מנין לנו הבטחון כי לעומת אשר אלה שלפנינו כבר באמת צריכים תיקון בסמינריון כזה, כי כבר נגע ללבם חשק השגת B.A. על כל פנים, אולי לעומת תיקון אלה נגרום אשר הרבה (במשך הזמן) יצטרכו לתיקון, ונהי' אנחנו, רופאי הנפשות, אלה הגורמים למחלתם.

אולי תוכלו לבאר לי יותר, אבל לפי שעה אינני רואה שום תיקון לבעיה זו גם בצירוף רבנו שליט"א, ואפילו אם תצרפו את רבני הישיבה עצמם. הקלקול שנקלקל יהי' קודם הרבה לשאלת קבלת הבחור לסמינריון. ואם גם תקבלו לסמינריון מעטים מאד, מכל מקום ענין האפשרות הנוי יבלבל את מוחותיהם של הרבה בחורים, גם כאלה שסוף סוף לא יגיעו אל הסמינריון וכי'. הן ראינו כי כשיסדו כולל, אף שהוא בעד מספר מצומצם מאד של הבחורים המצויינים ביותר, וגם המספר מצומצם מאד מצד החוסר הפיננסי, מכל מקום זה העלה את מספר בחורי הישיבה במשך שנים מועטות פי חמש. זהו מפני שכמה חשבו, ותקותם היתה, שיצלח בידם לעלות לכולל, והשאר נמשכו אחר אלה, וכה יצא השם (וגם במציאות) כי מתגדלת הישיבה, ועל ידי כן נתגדלה עוד יותר וכי'. אם כן הוא לצד הטוב, קל וחומר לצד הרפיון מן התורה ח"ו, אשר הס"א משתדל בזה בכל עת.

ואוסיף לבאר, כי ברור לי שתבינו אותי ותדעו שכונתי בזה לבידור האמת. הנה, בבעיה עיקרית זו, הוא תוכן ההפרש שבין שיטת החינוך של פרנקפורט לשיטת החינוך של הישיבות.

פרנקפורט — התיירה את המדע והכניסה את הלמוד באוניברסיטה לכלל ה"לכתחילה" שבחינוך. המחיר שלמו בעד זה, הי' שנתמעט מספר גדולי התורה בין חניכיהם, ואפילו מאלה שלמדו תורה בישיבות ליטא ופוילין ואת המדע באשכנז, רק מעטים מאד מהם (ממש נער יכתבם ואולי פחות אפילו מזה) אשר נהיו ללומדים גדולים. אמנם הרויחו בזה אשר מספר המקולקלים אצלם הי' קטן מאד, ואם כי בעצם טהרת ההשקפות בנוגע לאמיתותה הגמורה ממש של שיטת התורה הק', במקום שהמדע סותרתה, הי' לקוי קצת על ידי איזה שותפות משונה, דאפשר לצרף סתירה ממשית בלב אחד, מכל מקום כמעט כולם נשאו מקיימי מצוות במסירות נפש, וכמה מהם זהירים מאד אפילו בדקדוקי המצוות.

3. הכספי.

אבל שיטת הישיבות — להעמיד למטרה יחידה, לגדל גדולי תורה ויראת שמים כאחד, ובשביל זה אסרו את האוניברסיטה לחניכיהם, כי לא ראו שום עצה איך לגדל גדולים בתורה, אלא אם כן ירכזו את כל מגמת חניכיהם אך לתורה בלבד. אמנם, לא נחשוב שלא ידעו מראש כי בדרך זה ח"ו יקולקלו כמה, מאשר לא יוכלו לעמוד בקצונות זו, ויפרשו מדרכה של תורה, אמנם זהו המחיר אשר ישלמו בעד גדולי התורה ויר"ש אשר יתחנכו בישיבותיהם. כמובן, שהם עומדים על המשמר לעשות מה שאפשר לתקן את אשר לא יוכלו להשאר בני תורה, אך לא בדרך אשר תמשוך אחריהם את השאר. למשל, אלה שהוכרחו להניחם לצאת, ראו במקצת שישארו חנוונים או שאר ענינים שאינם מקצוע, אשר איננו צריך הכנה וגם אין מושך את הלב של התלמידים. אבל אלה אשר חפץ לבבם הי' ללמוד מקצוע, וכל שכן אשר בחרו במקצוע אקדמי לא טפלו בו כלל, שלא לקלקל את האחרים משום תיקונו של זה. ושמעתי שסמכו את זה לאז"ל: "אלף נכנסים למקרא ואחד יוצא להוראה, אמר הקב"ה בזה אני חפץ" כ"ו וגם מזכירים את דברי הרמב"ם ז"ל: "ימותו אלף סכלים ויהנה ממנו חכם אחד".

ומעתה, צורת הבעיה שלנו אחרת היא לגמרי. אם גם נתיר לבנות מוסדות על פי שיטת פרנקפורט להציל את הנחשלים, אבל אנו צריכים לדעת מראש כי במדינה שנשכין בה חינוך זה לא יתרבו בה ישיבות בטהרת השקפותיהן, ולא יקל לחנך במדינה ההיא גדולי תורה מצויינים. ואם נחפץ לחלק איזו מדינה, ולצפונה יבנו ישיבה בטהרתה, ולדרומה מוסד אקדמאי עם יר"ש וקצת תורה, אנו צריכים להתיישב אם יש לנו תקדים לזה, ואם ח"ו, לא נקלקל יותר מאשר נתקן. (צריך לדעת כי מוסד כמו... לא יפסיד כל כך לישיבה בדור זה כמו מוסד אקדמאי עם יראת שמים, והטעם מובן, מפני שהבחור השייך קצת לישיבה בדור זה, כבר הוא ירא שמים כל כך שלא ילך ל...). מכל שכן שאי אפשר לכאורה להתיר להעמיד מוסד כזה בו במקום שעומדים בו ישיבה וכולל, ובשכנות ממש, בריחוק מהלך 5 רגעים, ומה גם בצירוף הדעות, בלי מחלוקת המבדלת זה מזה, וכל שכן שהישיבה היא כמעט היחידה במדינה בגודלה וטיבה, נתבונן נא עוד יותר, מה יהי' לאחר גמר המחזור הראשון, ומן הסמינר יצאו כאלה שהם מורים טובים עם דרגה אוניברסיטאית ועם יר"ש וקצת תורה (פי' עם סמיכה להוראה מהישיבה וכי'). האם לא יהי' נסיון גדול אף לבעל כשרון המצויין הלומד בישיבה כי ילך לו בדרך זו, והאם נוכל לבטוח כי בנינו ממש יוכלו לעמוד בנסיון זה?

לא, אחי היקרים, קרוב אני לראות בזה את עצת היצר, עצה מחוכמת

שלו, להטעות בה את מצויינינו היותר חשובים, ואינני רואה לעצמי אפשרות להמנות על הענין הזה.

יודע אני ברור, שכונתכם לטובה, דהיינו כי אך בסביבת ישיבה וכולל כאלה אפשר לבטוח שהסמינר יהי' בתכלית הכשרות. אמת הוא כי כן; אבל בסביבת סמינר כשר בתכלית ההידור אפשר שיחברו ח"ו ישיבה גדולה עם כולל מצויין (היחיד במינו בעולם) גם יחד.

ואזכיר בכאן מה שכתוב בזהר הק'. הנה העלאת נצוצות הק' (פי' הר"צ הכהן, נצוצות הק' היינו האפשרויות שיש ברחוקים להחזירים למוטב על כל פנים מקצתם, והיי' על דרך אז"ל בעמון ומואב: שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהם רות ונעמה) הוא דבר גדול מאד, אבל מכל מקום הרי צריך האדם להוריד את עצמו אל הנצוצות, ואסור הוא אם לא על פי הנבואה מאת ה'. ומביא הזהר ראי' נפלאה מהושע. הרי מה שנשא הושע אשת זנונים וילדה לו בני זנונים, הי' לשם תיקון הדור, והיי' בירור נצוצות הקדושה דשם, ומכל מקום לא הי' עושה הושע כזאת אם לא שנאמר לו מפורש בנבואה. נפלא הדבר מאד אשר הזהר מביא דוקא ראי' כזו, וכן מנח (דבדואי לשמה קא עביד), "וישת מן היין וישכר ויתגל" כו'. עי' את דברי הזהר פקודי (רמ"ה), ד"ה היכלא קדמתה כו'. (וביאור מש"כ שם שירותא גו מהימנותא, היי' דשלא לשמה היא ההתחלה, ומתוך שלא לשמה היי' העלאת נצוצות, ודוקא מתוך אספקלריא שאינה מאירה היא התחלת הנבואה עי"ש. ומכל מקום, זולת שלא לשמה במעשה קדושה, כל שאר אופני העלאת הנצוצות אטורים).

הנני מוכרח לגמור כי אץ אני, ואומר לכם שלו' רב וברכה מרובה, והשי"ת יצליחכם ותרוו רב נחת מבניכם, נחת של תורה ויר"ש, ומכל תלמידים שו'.

והנני ידידכם עוז

א"ר

ב"ה, יום ג' שלח תשי"א, בני ברק

ידידי הנאמנים והאהובים, יהי ה' עמכם. ראשי חנוך קדוש,

ר'... הי"ו והרב ר'... הי"ו.

מכתבכם היקר הגיעני, וכהשערתי מקודם, נוכחתי שלא הגיעו בזה לסוף דעתי. גם לא אבין את אשר שמתם בפי גדולי אונגארן השיטה לחנך

מורים עם, יוניווערסיטי דיגריי'. כפי הידוע לי הם היו נגד הלמוד באוניברסיטה לא פחות מהליטאים.

על כל פנים אין לדיין אלא מה שעיניו ראות. אני הדל והשפל רואה פשוט וברור שאי אפשר בשום אופן להרשות לבחורים שילמדו בסמינריון ללמוד גם לדיגריי'. גם כשדברנו בדבר מורות הייתי מסופק בלבבי, ולא נהנתי מההצעה, אבל בדבר מורים לא אוכל להסכים בשום אופן. אני יודע ברור את הקלקולים שישנם, וגם אשר יצאו מזה ח"ו. ראוי לסדר, שזמן הלמוד בסמינריון, לבחור בן-ישיבה, יהי' קצר ולא ארוך. ואחר כך, אם באמת תפעלו על הלך רוחו, ידע לעמוד בנסיון ויעשה כמעשה הרש"ר הידע וצ"ל שלא יגמר באוניברסיטה אפילו לאחר שהתחיל, והודה על טעותו וחזר בו למעשה. ואם ח"ו הבחורים לא ישמעו לכם, וילכו אחר כך לאוניברסיטה, אינכם אחראים עבורם. אבל המוסד שלכם יהי' כולו קדוש בלי פשרות ומכשולים, ותעשו תנאי עם התלמידים שבמשך זמן למודם בסמינריון לא יכינו את עצמם ללמוד בדבר הדיגריי' בשום פנים. ואם גם ימעטו על ידי זה מספר התלמידים או שלא יבואו כלל, לא יתבעו מכם בשמים כלל.

זה פשוט וברור מאד בנוגע לעצם הענין, וגם ספרתי להגריי"ש כהנמן שליט"א לאחר שכתבתי לכם (טרם קבלי תשובתכם), וטרם שאמרתי לו את דעתי, אמר לי שאין זו בעיה כלל, כי פשוט הוא שאין לעשותו בשום אופן.

אמנם כן, בקבלי את דבריכם וראיתי שכבר סדרתם לאיזה בחורים, ומר לכם מאד שלא לעמוד בדבריכם, כל שכן מכיון שתגרמו להם היוזק וכו' וכו', כאשר כתבתם. אמרתי ללבי, הן בודאי עבור אחרים זולת הבחורים הללו ברור לי הדבר כמו שכתבתי. אלא נסתפקתי, אם מפני הדוחק הגדול שנכנסתם בו, אולי אפשר לעשות יוצא מן הכלל בעד אלה הבחורים, ולהודיע לכל אלה שלא תקבלו על אופנים אלה שום תלמיד נוסף; ומפני שידעתי אתכם ואת יר"ש שלכם, אמר לי לבי, כי אפשר לסמוך עליכם שתעמדו בנסיון, ולא תוסיפו בצרה זו עוד. אבל, כאמור, נסתפקתי בזה, והיי' אם גם המעט שכבר נכנסתם בו אולי הוא בגדר חסרון שצריך לעקרו. משום זה הלכתי אל הגאון המיוחד בעל החזון איש שליט"א ושאלתי את פיו. (דרכי שלא לבטל את זמנו בדברים פשוטים, ועל כן לא הלכתי לשאול את פיו עד נקודה זו שנסתפקתי בה). ותשובתו היתה: לבטל גם מה שהתחלתם והבטחתם. חזרתי ושאלתיו הרי יהי' חלול ה' היוזק